

КУЛЬТУРА И КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ

UDC 801.82

Stefan Kiedroń

Universiteit van Wrocław

**AEN DE ZUYDTZIJDE VAN NOVA ZEMBLA...
NEDERLANDSE REISVERHALEN UIT
DE 17de EN 18de EEUW IN DE UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK
WROCLAW (POLEN)**

For citation: Kiedroń S. *Aen de zuydtzijde van nova zembla...* Nederlandse reisverhalen uit de 17de en 18de eeuw in de Universiteitsbibliotheek Wrocław (Polen). *Scandinavian Philology*, 2020, vol. 18, issue 1, pp. 179–197.
<https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2020.112>

Dit artikel presenteert Nederlandse oude drukken uit de Universiteitsbibliotheek Wrocław (Polen), een van de rijkste collecties van *neerlandica* buiten Nederland en Vlaanderen. Concreet: de reisverhalen uit de Nederlanden uit de 17de en 18de eeuw die in deze collectie bestudeerd kunnen worden. Onder hen bevindt zich *De Waerachtighe beschrijvinge vande drie zeylagien (...) by noorden Noorvveghen, Moscovien ende Tartarien (...)* van Gerrit de Veer in de uitgaven van 1619 (met grote aandacht voor het leven aan de Witte Zee en op Nova Zembla, als ook de inwoners van deze gebieden: Nenetsen, Lappen en Russen). Er zijn hier ook reisverhalen over expedities naar het Zuidelijk halfrond van de wereld, zoals het *Iovrnael* van Hendrick Ottsen over Rio de la Plata uit 1617 (waar o. a. de pinguïns worden beschreven), de *Beschrijvinghe* van Pieter de Marees of werken van Olfert Dapper uit de late 17de eeuw over Afrikaanse landen. De late 17de en de vroege 18de eeuw worden hier vertegenwoordigd door de *Driejarige reize naar China* van Eberhard Ijsbrant Ides en Adam Brand, als ook *Reizen over Moskovië, door Persië en Indië* uit 1714 van Cornelis de Bruyn. Er wordt hier ook een korte geschiedenis van de bibliotheek in Wrocław voorgesteld — een antwoord gegeven op de vraag hoe het komt dat in deze (in de wereld tamelijk onbekende) Poolse stad Wrocław zo'n rijke collectie aan *neerlandi-*

ca te vinden is. De bijdrage wordt afgesloten met een uitnodiging, ook aan de Russische collega's, om de oude drukken in de collectie in Wrocław te bestuderen.

Sleutelwoorden: Universiteitsbibliotheek Wrocław, Nederlandse reisverhalen 17de–18de e., *Oost- ende West-Indische Voyagien*, Nova Zembla, Oost-Indië, *Reizen over Moskovië*.

1. INLEIDING

200 jaar geleden, in 1820, verscheen een lang, meer dan zevenhonderd verzen tellend dichtwerk van de in zijn tijd zeer gewaardeerde dichter Hendrik Tollens (1780–1856). Het droeg de titel *Tafereel van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla, in de jaren 1596 en 1597* en het vertelde over een roemrijke episode uit de geschiedenis van zijn vaderland: de eerste Nederlandse ontdekkingsreizen die door hem gezien werden als het begin van de Gouden Eeuw. De tekst ervan werd een jaar eerder, in 1819, met de gouden ereprijs van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen bekroond. Het gedicht beschreef eerst de heldendaden van stadhouder Maurits van Oranje in de strijd tegen de Spaanse tirannie, en verbond zijn persoon met “werelds overvloed” die nu naar Nederland zou komen:

Kastielje kromp terug voor Maurits heldendegen,
En de Ooster-indiaan, op Javaas kust begroet,
Bevrachte Neerlands vloot met 's werelds overvloed [Tollens, 1855, p.99].

En daarna kwam Tollens over naar zijn hoofdthema — de overwintering op Nova Zembla:

Een ander stout bedrijf vangt Heemskerk aan te wagen!
Hij waakt zijn nachten door, doormijmert gansche dagen,
Doorkruist den aardbol, meet de zeeën, smelt ze in één:
Hij wil door 't ijzig Noord naar 't zengend Oosten heen.
Langs Nova Zemblaas kust, in storm en sneeuw verloren,
Wil hij naar China voort, en d'Indus op gaan sporen [Tollens, 1855, p. 100].

Het (poëtische) verhaal van Tollens over Nova Zembla, over de schipper, latere vice-admiraal Jacob van Heemskerk en de beroemde zeevaarder Willem Barents werd toen zeer populair. Men kan zeggen: opnieuw. Want Tollens kende die reisbeschrijving uit het prosawerk van een van de deelnemers aan de expeditie “Om de Noord” (zo de titel van het boek van Vibeke Roeper en Diederick Wildeman) Gerrit de Veer [Roeper, Wildeman, 1996]. Het verscheen, verrijkt met tientallen ko-

pergravuren en kaarten, in 1598 in Amsterdam onder de titel *De Waerachtighe beschrijvinge vande drie zeylagien / drie Jaren achter malkanderen deur de Hollandtsche ende Zeelandtsche Schepen / by noorden Noorvvegghen, Moscovien ende Tartarien nae de coninckrijcken van Catthay ende China ghedaen*. In hetzelfde jaar verschenen ook vertalingen in het Duits, Frans en Latijn, een jaar daarop in het Italiaans, en in 1609 in het Engels. Het werd later opnieuw in het Nederlands uitgegeven: in 1619, ook in Amsterdam [De Veer, 1619]. En nog later volgden andere reisverhalen, van andere reizigers, naar andere werelddelen...

Jawel: verhalen over reizen naar verre landen werden, en worden nog steeds, zeer graag gelezen. Interesse voor verre landen en hun bewoners was, en is, altijd groot. Voor de Russische lezers zouden de leuzen “Rondom de wereld” of “Honderd paden — honderd wegen” niet onbekend zijn. “Вокруг света”, het oudste tijdschrift over reizen (ouder dan *National Geographic*; binnenkort zullen wij het 160. jubileum vieren) en “Сто путей — сто дорог”, een populaire boekenserie uit de late 20ste eeuw, zijn wel bekend.

En ook de ‘drie zeylagien’ van Gerrit de Veer naar Nova Zembla zijn voor de Russische lezers niet onbekend. In 2011 verscheen in Moskau de vertaling van Irina Michajlova — onder de titel *Арктические плавания Виллема Баренца 1594–1597 гг.* (Arctische tochten van Willem Barentsz 1594–1597) [De Veer 2011]. De beschrijvingen van de tragische overwintering in het later beroemd geworden ‘Behouden Huys’, als ook andere avonturen op Nova Zembla vinden geïnteresseerde lezers.

De Nederlandse reisverhalen uit vroeger eeuwen kunnen vandaag óók in hun originele 17de- en 18de-eeuwse uitgaven in de Nederlandse taal gelezen worden — en dat niet alleen in Nederlandse bibliotheken. Zij worden ook in buitenlandse boekencollecties bewaard. Een van de rijkste collecties van *neerlandica* buiten de Lage Landen is de Universiteitsbibliotheek in de Poolse stad Wrocław (BUWr). Zij telt duizenden oude drukken uit Amsterdam, Antwerpen, Brussel, Franeker, ’s Gravenhage, Leiden of Leuven. Daaronder: tientallen reisverhalen [Kozioł, 2016]. Uiteraard ook dat van Gerrit de Veer.

Dit artikel stelt zich twee doelen: ten eerste wil het de Wrocławse collectie van *neerlandica* aan de Russische lezers voorstellen; ten tweede is het bedoeld als een uitnodiging voor de Russische collega-onderzoekers om de oude drukken in deze collectie (niet alleen in het Nederlands, ook in het Latijn, Duits, Frans of Spaans) te bestuderen...

2. AEN DE ZUYDTZIJDE VAN NOVA ZEMBLA...

De Waerachtighe beschrijvinge vande drie zeylagien... van Gerrit de Veer [De Waal, 2000, p. 495–496, Roeper, Wildeman, 2004, p. 31–33, Bostoën e. a., 2001, p. 19] kan men dus, zoals gezegd, in het origineel uit 1619 in Wrocław vinden. Het is te vinden in een grote verzameling van reisverhalen onder de titel *Oost-indische ende VVest-indische voyagien*. Zij werd door Michiel Collijn, de opvolger van Cornelis Claeszoon, in Amsterdam uitgegeven en draagt nu het catalogusnummer BUWr 539554.

De context van de expeditie was duidelijk: men wilde naar China (en in die tijd dacht men ook dat er ten noorden van Peking nog een ander land was, met de naam Cathay; daarvan komt het Russische woord Китай), men wilde naar Oost-Indië — om ook van “s werlds overvloed” (zoals Tollens dat later formuleerde) te kunnen genieten. Maar — in het Zuiden waren Portugezen en Spanjaarden. Men dacht dus aan de “Noordelijke route” [Gramberg, 2001, p. 76]. Daar waren geen Portugezen en geen Spanjaarden; en daar was óók een (vrije) zee. Deze Noordoostpassage, zoals ze werd genoemd, bedacht de Antwerpse koopman Balthasar de Moucheron die na de val van Antwerpen in het Zeeuwse Middelburg woonde en rijke handelscontacten met Archangelsk aan de Witte Zee ontwikkelde [Horensma, 1988, p. 125–131; Niedekker, 1989, p. 253–258]. Men hoopte langs deze weg naar China te kunnen komen, zonder de vijand te ontmoeten. Maar... daar was ijs en daar waren witte beren.

De jonge de Veer die aan twee van de drie reizen deelnam, was een goed verteller. Zijn beschrijvingen van de natuur, van de flora en de fauna die de zeelieden konden observeren, zijn door de auteur op een zeer levendige manier opgebouwd. De dramaturgie van het verhaal werd vaak bewust aangescherpt. Zo werd de tekst voor elke lezer aantrekkelijk gemaakt [Kozioł, 2016, p. 214]. Vooral de beschrijvingen van ontmoetingen met de witte beren moesten de aandacht trekken:

Den 6. September smorgens zijn eenige Boots-gesellen aen't vaste Lant gegaen om gesteenten te soecken/een maniere van Diamanten / die op't Staten Eylant mede seer vele waren. Int soecken van de steentjes ist geschiet alsser twee maets by malcanderen lagen/datter een witten mageren Beyr is listelijck aengecomen / ende greep den eenen van dees twee in sijn neck: de selfde niet wetende wie't was/riep: wie grijpt my daer van achteren: sijn maet die by hem inde cuyl lach/lichte sijn hoofd op om te sien wie't wesen mocht/ende sach dattet een eysselijcken Beyr was/roepende/och maet 'tis een Beyr/ende stont midts dien wel wacker op ende liep wech. De Beyr beet den eenen

Fig. 1. Gerrit de Veer, *De Waerachtighe beschrijvinge...*, p. 18^r (BUWr 539554). Gevecht met een witte beer

terstont thoof in stucken/ende zoch het bloet daer uyt [De Veer, 1619, p. 17^v, BUWr 539554].

Deze keer was de beer de (gruwelijke) winnaar (zie afb. 1). Maar andere keren kwam het beter voor de Nederlanders: zij waren de gevaarlijke beesten machtiger, omdat zij over schietwapens beschikten:

Doen liepen wy alle flux ten hyuse uyt na den Beyr toe/ende vonden hem noch levendich/dat hy sijn hoofd noch na ons toe op-beurde/als oft hy sien wilde wie't hem ghedaen hadde: maer wy hem noch niet vertrouwende/diens cracht wy wel eer beproeft hadden/schoten hem noch met twee musketten int lijf/daer deur hy sterf/ende wy sneden hem den buyck op/ende haeldent inghewant uyt (...) [De Veer, 1619, p. 46^v, BUWr 539554].

Andere exotische dieren waren de walrussen:

Dit sijn wonderbaerlijcke stercke zeemonsters/veel grooter als een Os/en houden haer mede inde Zee/hebben hyuden gelijk Zee-robben/met seer cort hayr/haer muyl der Leeuwen muyl gelijk/houden haer dickwils op ys (...) [De Veer, 1619, p. 7^v, BUWr 539554].

Ook de door de Veer beschreven natuurfenomenen trokken de aandacht. Hij was de eerste Europeaan die — “aen de zuydtzijde van Nova Zembla” — dat zag wat later het Nova Zembla-effect werd genoemd [Van de Werf e. a., 2000, p. 120–126]; de eerste zon na de poolnacht:

Den 24. Januarij [1597] was 't moy/claer weder/met een w. Wint/doen ben ick met Jacob Heemskerck en noch een derde uyt ons hutte ghegaen na de Zee-strandt/aen de zuydtzijde van Nova Zembla/alwaer buyten ons gissinge/ic aldereerst de kunnen vander sonne sach/daer over wy ons fluxx wederon na ons huys ofte hutte spoeden/om 'tselvige Willem Barentsz. en d'ander maets voor een blijde tijdinghe te vercondigen. Willem Barentsz. als een cloeck en ervaren Stuerman/wilde dat geensins gelooven/als ontrent noch 14. dagen voor den tijt zijnde/ dat de sonne aldaer en op die hoochte openbaren souden. Daer teghen strede wy hardt/dat wy de son ghesien hadden/daer over diverse weddinghen gheschieden [De Veer, 1619, p. 44^r, BUWr 539554].

De Veer beschreef ook de bewoners van de gebieden bij de Witte Zee en Nova Zembla: de Nenetsen en de Lappen — en ook de Russen. De eersten waren volgens hem “*meest wilde menschen*”; later nuanceert hij zijn mening: “doch niet al te wildt”; en zij gebruiken „goet verstant”. De Lappen, door hem vrij zakelijk beschreven [zo Koziol, 2016, p. 216], verdienden zijn medelijden omdat ze

armelijck leefden vant overschot dat haer de Russchen gaven/so een stuck visch en eenige hoofden die de Russchen weg wierpen/dat sy met grooter danckaerheit opnamen [De Veer, 1619, p. 75^v, BUWr 539554].

De Russen zelf werden door de Veer positief voorgesteld. Dat kan men bij de afbeelding van de bewoners van Lapland lezen (afb. 2) waar de Veer schrijft:

Afbeeldinge hoe dat wy na lange omswerven aende westzijde vande witte Zee quamen/daer wy een Russche Lodgie vonde[n] met 13. Russchen/die ons groote vrientschap deden/ende ons in haer hutten namen en[de] spijsden/daer by oock 2. Lappen met haer wijven ende kinderen [De Veer, 1619, p. 76^r, BUWr 539554].

Het verhaal over Nova Zembla van Gerrit de Veer, in de uitgave van 1619, bevindt zich, zoals bekend, in de Universiteitsbibliotheek Wrocław — naast, zoals gezegd, tientallen andere reisverhalen uit de 17de en 18de eeuw in de Nederlandse taal. En naast duizenden oude drukken uit de Nederlanden. Er zijn hier theologische werken, medi-

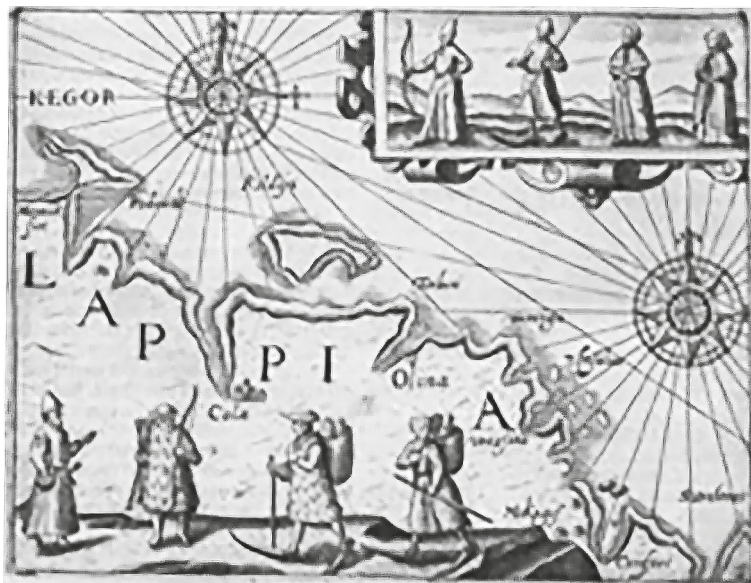

Fig. 2. Gerrit de Veer, *De Waerachtighe beschrijvinge...*, p.76^r (BUWr 539554). De bewoners van Lapland

sche en filosofische traktaten, boeken over geschiedenis, architectuur en kunst — tot aan de nieuwste poëziebundels uit die tijd, van Joost van den Vondel, Pieter Corneliszoon Hooft, Geerbrandt Adriaenszoon Bredero of Jacob Cats [Skura, 1996].

Men kan zich wel met recht afvragen hoe het komt dat in de universiteitsbibliotheek van deze (in de wereld tamelijk onbekende) Poolse stad Wrocław zo'n rijke collectie aan *neerlandica* te vinden is.

3. UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK WROCLAW (BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA WE WROCLAWIU)

Het antwoord op de zojuist gestelde vraag is zeer complex. Zo complex als de geschiedenis van deze stad, de historische hoofdstad van Silezië [Davies, Moorhouse, 2002].

Zij staat bekend onder verschillende namen: in het Latijn Vratislavia, in het Tsjechisch Vratislav, in het Duits Breslau, in het Pools Wrocław. De oudere Nederlanders kennen deze stad als 'Breslau',

de jongere als ‘Wrocław’. En in het Russisch bestond ooit de vorm “Бреславль”. Silezië heeft — samen met zijn hoofdstad, met een regelmaat van ca. 200 jaar, zijn heersers gewisseld [Bartsch, 1985; Czapliński e. a., 2002]. In de vroege middeleeuwen was het een Slavisch land met veel Poolse invloeden, vanaf de 14e eeuw kwam het onder de Boheemse kroon. In 1526 werd het Habsburgs en in 1741 werd het door de koning van Pruisen Frederik II veroverd. Op die manier werd het in 1871 onderdeel van het Duitse Keizerrijk, tot het einde van de Tweede Wereldoorlog. In 1945 kwamen hier de Polen (men denke in deze context ook aan Kaliningrad). En zo werd ook de stad Pools. De nieuwe inwoners troffen hier onder andere uiteraard ook sporen van de oude cultuur aan; daaronder collecties van middeleeuwse handschriften, incunabelen en oude drukken.

Deze Wrocławse collecties groeiden door de eeuwen heen. De talen van de werken waren vooral Latijn en Duits — de talen van de politieke en culturele elite van deze stad, ook onder de Tsjechische koningen in de middeleeuwen, ook onder de Habsburgers in de Renaissance en de Barok. En — dat is in de context van de hier gepresenteerde reisverhalen van belang — de Duitssprekende Sileziërs konden toen de Nederlandse taal zonder grote moeite verstaan.

Er is meer: veel Sileziërs waren in die tijd in contacten met de Nederlanden zeer geïnteresseerd. In de 16de eeuw was vooral de link naar Antwerpen levendig, in de 17de eeuw de link naar Amsterdam en ook naar de beroemdste Hollandse universiteit in Leiden. Silezische kooplieden en Silezische studenten brachten ook de nieuwste publicaties in boekvorm mee op de terugweg. Zo groeiden in Wrocław boekencollecties, waarin ook werken uit de Nederlanden verzameld werden. De eerste belangrijke collectie was die van Thomas Rehdiger, een Breslaus patriciërszoon en een in heel Europa bekend verzamelaar van kunst en van boeken die de intellectuele centra van Europa bezocht: Antwerpen, Leuven, Venetië of Keulen [Frank, 1998, p.37-39]. Zijn collectie (die hij bij testament aan zijn geboortestad vermaakte) telde ca. 300 handschriften en 6.000 drukken [Noack, 1999, p. 126]. De *Bibliotheca Rehdigerana* werd later door de boekencollectie van Albrecht von Sebisch verrijkt, student in Leiden en later de grootste architect en vestingbouwer in Silezië. Later vormden deze collecties de eerste openbare bibliotheek, de *Stadtbibliothek*.

Maar niet de universiteitsbibliotheek; een universiteit existeerde hier niet. Pas in 1702 ontstond de Habsburgse jezuïetenacademie die echter

vanaf 1741, onder de Pruisen, moeilijke tijden moest doorstaan. In de vroege negentiende eeuw werd de universiteit gereorganiseerd en met de *Universitas Viadrina* uit Frankfurt (Oder) verenigd. Ook de universiteitsbibliotheek groeide nu, door de hele 19de eeuw — tot de ramp van de Tweede Wereldoorlog. Aan het einde van deze oorlog in 1945 werd de universiteitsbibliotheek grotendeels verspreid of vernield.

De Polen moesten die bibliotheek dus opnieuw organiseren. Ze hadden de (in de oorlog niet vernielde) *Stadtbibliothek* en meerdere Silezische kerkelijke en privé-collecties (zoals bijvoorbeeld de 18de-eeuwse *Majoratsbibliothek* van Graaf York uit Klein Oels / Oleśniczka) overgenomen, en de in de oorlog verspreide boeken terugverzameld. Op die manier ontstond de huidige Poolse *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu*.

Zo zijn dus met deze belangrijkste bibliotheek in Wrocław de namen van de oude boekenverzamelaars verbonden: Rehdiger, Sebisch, York. Hun collecties vormen nu de basis van de rijke verzameling van oude drukken en handschriften. Daaronder zijn, dat weten wij reeds, duizenden, soms unieke, *neerlandica* (het grootste *unicum* is het enige exemplaar in de wereld van Jan van der Noots *Verscheiden Poetixe Wercken*, Keulen 1572, BUWr 320294 [Porteman, Waterschoot, 1990]). En ook: Nederlandse reisverhalen.

4. NEDERLANDSE REISVERHALEN IN BUWR

Het verhaal over Nova Zembla van Gerrit de Veer is niet het enige reisverhaal in deze Poolse collectie. In zijn *Oost-indische ende VVest-indische voyagien* had Michiel Colijn naast hem ook nog reisverhalen van andere auteurs gepubliceerd — met beschrijvingen van andere landen. Nadat namelijk de Noordwestpassage als de route naar China en Oost-Indië niet mogelijk bleek, werd besloten om toch via de Atlantische Oceaan, en dus langs de Zuidelijke route, te varen; ondanks de aanwezigheid van Portugezen en Spanjaarden. Het ontstaan van de VOC in 1602 was daarbij een belangrijke gebeurtenis. De WIC kwam pas veel later, in 1621 — maar toch ondernamen de Nederlanders reeds vroeger reizen naaar, zoals de titel zegt, het andere deel van de wereld: West-Indië.

Zo vinden wij in dit convoluut het *Iovrnael oft daghelijcx-register van de voyagie na Rio de Plata, ghedaen met het schip ghenoomt de Silveren Werelt [...]* onder [...] het bevel van Cornelis van Heems-kerck van Hendrick Ottsen [Ottsen, 1617, BUWr 539554], en het *Historisch ende*

vrijdtloopigh verhael, van 'tghene de vijf schepen (die int jaer 1698 [sic!] tot Rotterdam toegerust zijn [...]) wedervaren is van Barent Janszoon Potgieter [Potgieter, 1617, BUWr 539554]. De auteur van deze tweede tekst was chirurgijn, theoloog en cartograaf die tijdens de reis nauwkeurige kaarten van verre landen maakte. Hij was ook een goed verteller. Dit kunnen wij bijvoorbeeld zien in zijn beschrijving van de op het zuidelijk halfrond van de wereld levende pinguïns:

Dese Voghels/waer van ick de gedaente noch de natuere niet en hebbe beschreven/worden Pinguins genoemt van wegen here vetticheyt/want het selve in onse sprake soo veel te seggen is. (...) alsoo datse van verde Pigmeen ofte kleyne mannekens schijnen/ghelijck dat by die voorgaende afteekeninge (...) ghenoechaem te bemercken is. Dese Pinguins leven alleen by den visch, hoe wel zy ghekoockt zijnde, daer gantsch niet naer en smaken: maer daer en teghens soo goedt van smaeck dat het te verwonderen is [Potgieter, 1617, p. 68-69, BUWr 539554].

Een volgende reisbeschrijving uit de collectie Colijn is de *Historiale beschrijvinghe, inhoudende een waerachtich verhael vande reyse ghedaen met acht schepen van Amsterdam, onder't beleydt van den knoeckmoedighen admirael Iacob Cornelisz. Neck* uit 1619 [Van Neck, 1619]. Hoewel het onder de auteursnaam van Van Neck staat, is het in feite een compilatie van meerdere teksten over deze reis. Men vindt hier de eerste beschrijving van het eiland Mauritius; er zijn hier veel vissen — en ook veel schildpadden:

Hier zijn groote menichte van Schiltpadden die seer groot zijn, jae so groot dat vvy met ons vieren op een Schiltpadde stonden, ende kroop also met ons voorts, in vvelcke schelpen vvy met ons thienen hebben geseten [Van Neck, 1619, p. 5^r, BUWr 539554].

Op Mauritius waren ook zeer veel vogels; en onder hen de (nu uitgestorven) dodo:

Oock zijn daer noch meer ander ghevogelte, die seer groot zijn als by ons de Swanen, met groote hoofden, ende op het hoofd een vel, ghelijck of sy een kapken op het hoofd hadden, sy en hebben gheen vloghels, dan in plaetse van haer vloghels staen drie oft vier svverte pennekens, ende daer haer steert soude staen, hebben sy vier ofte vijf kleyne gekrulde pluymkens, zijn van couleur grauachtich. Dese vogels noemden vvy VValchvoghels (...) seer tay om eten vwaren, doch de mage met de borst vvas seer goet (...) [Van Neck, 1619, p. 5^r, BUWr 539554].

Een volgende tekst in de verzameling Colijn is de *Beschrijvinghe ende historische verhael, vant Gout koninckrijck van Guinea* van Pieter de Marees, eveneens uit 1617 [De Marees, 1617, BUWr 539554]. Hij beschreef de reis langs de westkust van Afrika: de huidige landen Ghana en Guinea. Hij wijdde veel aandacht aan de flora van deze gebieden: bomen, gewassen, vruchten. Zo beschrijft hij de ananas:

De Ananas is mede een delicaete ende welriekende fruyt/ende de beste van smaeck diemen onder alle fruyten vinden mach/(...) sy is van de groote als een Meloen/schoon van couleur/siende uyt den gheelen/groenen/ende Incarnaten. Als hy begint rijp te worden/soo vergaet hem de groenicheyt in Orangie couleur/is liefelijck van smaeck/ende aenghenaem van reuck/gheelijck een Abricot, so dat den reuck van verre te riecken is [De Marees, 1617, p.72^v, BUWr 539554].

De weg uit Europa langs de west- en zuidkust van Afrika en langs het eiland Mauritius, bracht de Nederlanders naar Oost-Indië. Willem Lodewijckszoon, een volgende auteur uit de verzameling Colijn, beschreef de *Historie van Indien, waer inne verhaelt is de avonturen die de Hollantse schepen bejegendt zijn* (Lodewijckszoon, 1617, BUWr 539554). Hij beschreef zeer gedetailleerd de regio's die hij onderweg zag (Kaap de Goede Hoop, Madagaskar, Sumatra), flora en fauna van deze gebieden (ook, net als Potgieter, de pinguïns), en de bewoners ervan: Hottentotten, Javanen, Chinezen. Over de eersten lezen wij:

Dese lyuden zijn van ghedaente wat cleynder/als de luyden van hier te lande/bruyen ros van couleur/doch d'een bruynder dan d'ander/gaen naeckt/hebbende eenen ossen-huyt mantels-wijs geront/t'hayr teghen haer lichaam aen/met eenen breeden riem vanden selven om haer middel/d'een eynde hangende voor haer schamelheyt/eenige draghen berderkens onder de voeten/in plaets van schoenen [Lodewijckszoon, 1617, p.5^r, BUWr 539554].

De volgende auteur in deze verzameling was Olivier van Noort. Hij had over de hele wereld gereisd en stelde het in zijn *Beschrijvinge vande voyagie om den geheelen werelt-kloot* voor (Van Noort, 1618, BUWr 539554). Zijn stijl was zakelijk, hij had niet echt veel oog voor de omringende flora en fauna. Behalve, alweer (zoals bij Potgieter en Lodewijckszoon), voor de pinguïns (zie ook afb. 3):

Dese Voghels ofte Pinguins en konnen niet vliegghen/hebben maer twee kleyne Vleughelkens aen de zijdt/oft het leyren lapkens waren/zijn van de

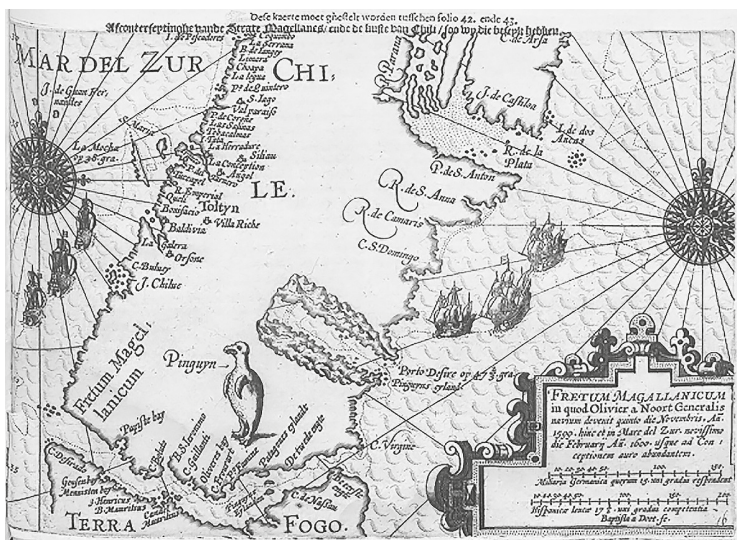

Fig. 3. Olivier van Noort, *Beschrijvinge van de Voyagie om den geheel- en werelt-kloot*, na p. 42 (BUWr 539554). De Straat van Magellaan

grootte gelijk een Gans / ende gheneeren haer in de Zee / maer eer sy daer in komen / kan mense met duysenden op't landt betrapen / also dat wy-se met Stocken doodt sloeghen. 'Twas in de tijdt datse broeden ende Eyeren leyden / soo dat wy in diversche reysen wel by de vijftich duysent Vogels ende Eyeren daer af haelden / waer mede wy seer gesterckt wierden ende op de been quamen [Van Noort, 1618, p. 26, BUWr 539554].

Een auteur is in de Wrocławse universiteitsbibliotheek zelfs met twee reisverhalen aanwezig. Het is Joris van Spilbergen die eerst in het convoluut van Colijn met zijn *Historiael journael, van tghene ghepasseert is van weghen drie schepen [...] anno 1601 [...] tot int' eylant Celon* [Van Spilbergen, 1617] wordt gepresenteerd, en later in een ander werk een aan Colijn zeer gelijkende titel gebruikt: *Oost ende West-Indische SPIEGEL* [Van Spilbergen, 1619, BUWr 410785]. Deze titel is, naar het gebruik van de tijd, nog veel langer en kondigt de reis door de Straat Magellaan aan ("met eenighe Battalienen so te water als te lant"), als ook "de Australische Navigatien" (zie afb. 4).

Er zijn in de Wrocławse Afdeling Oude Drukken uiteraard ook veel andere Nederlandse reisverhalen, niet alleen uit de vroege 17de eeuw,

Fig. 4. Joris van Spilbergen, *Oost ende West-Indische SPIEGEL*....., p. 18^r (BUWr 410785). Titelpagina

maar ook uit latere jaren. Enkele worden hier genoemd. Willem Cornelisz. Schouten heeft het *Iournal ofte beschrijvinghe van de wonderlicke reyse (...) inde iaren 1615. 1616. en 1617* geschreven [Schouten, 1618, BUWr 402961]. Dirck Albertsz. Raven was de officiële auteur van het *Journael van de ongeluckighe voyagie (...) naer Groenlandt, in den iare 1639* [Raven, z. j., BUWr 016680]. Jacques l'Heremite signieert voor het *Journael van de Nassausche vloot, ofte Beschrijvinghe van de voyagie om den gantschen aertkloot* [l'Heremite, 1652, BUWr 494014]. Johan Nieuhof beschreef *Het gezantschap Der Neerlandtsche Oost-Indische Compagnie, aan den grooten Tartarischen Cham, Den tegenwoordigen Keizer van China* [Nieuhof, 1665, BUWr 553558]. De tekst is zeer rijk versierd met stadsgezichten, kopergravuren, kaarten van verschillend format, “met over de 150. Afbeeldstels, na 't leven in Sina getekent”, zoals de lange titel vermeldde. Het werd ook vertaald in het Frans (ook in Wrocław aanwezig, BUWr 367241).

In de laatste decennia van de 17de eeuw kregen teksten over verre landen een meer en meer wetenschappelijk karakter. Een concreet voorbeeld vormen de werken van de Amsterdamse geleerde, arts en ge-

schiedschrijver Olfert Dapper. Hij was auteur van een lange reeks van aardrijkskundige werken in folio formaat die in heel Nederland werden gelezen. Exemplaren van zijn lijvige boeken zijn ook in Wrocław te vinden. Tot deze boeken behoort onder andere de tweede druk van de voor het eerst in 1668 verschenen *Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche gewesten van Egypten, Barbaryen, Lybien, Biledulgerid, Negroslant, Guinea, Ethiopiën, Abyssinie ...* [Dapper, 1676, BUWr 506496] en ook de *Naukeurige beschryving der eilanden in de archipel der Middellantsche Zee* [Dapper, 1688, BUWr 506498].

De voorstelling van de Nederlandse reisverhalen in de collectie van de Universiteitsbibliotheek Wrocław begon met Gerrit de Veers beschrijving van de reis naar Nova Zembla. Ze wordt afgerond met reisteksten over Rusland en zijn buurlanden uit de late 17de en de vroege 18de eeuw, dus uit de tijd van tsaar Peter de Grote. Voor Silezië was die tijd verbonden met een veranderd cultuur-maatschappelijk perspectief. De Nederlandse Gouden Eeuw ging in de laatste decennia van de 17de eeuw naar zijn einde toe, interesse voor de Nederlanden verminderde bij de Sileziërs aanzienlijk, de cultuurtaal werd nu het Frans. Zelfs in Nederland werden de boeken vaak in deze taal gedrukt.

Maar ook in deze tijd las men in Wrocław boeken over verre landen — in het Nederlands. Bekende auteurs van die reisverhalen waren de koopman Eberhard IJsbrant Ides met zijn reisgezel Adam Brand, en Cornelis de Bruyn.

Ides, een in Duitsland geboren nazaat van Nederlandse handelaren, en zijn partner in zaken Brand, maakten vaak reizen naar Moskau. Ides was later handelsvertegenwoordiger bij de admiraliteit in Archangelsk (waar hij waarschijnlijk ook overleed). Beiden ondernamen namens de Russische tsaar een officiële reis naar China. En daarna verscheen de beschrijving van deze reis onder de titel *Driejarige reize naar China* (een vertaling ervan in het Russisch, door M. I. Kazanin, werd in 1967 onder de titel *Записки о русском посольстве в Кумай 1692–95* (Notities over het Russische gezantschap naar China (1692–95) gepubliceerd [Ides, Brand, 1967].

De universiteitsbibliotheek in Wrocław bezit ook een exemplaar van Ides' *Driejarige reize naar China* [Ides, 1704, BUWr 509795]. Deze reis werd “te lande gedaan door den Moskovischen Afgezant, E. Ysbrants Ides”, en ging “van Moskau af, over Groot Ustiga, Siriana, Permia, Sibi-

rien, Daour, Groot Tartaryen tot in China”, zoals de titel vermeldde. In dit werk, dat aan Peter de Grote werd opgedragen, werden

behalven de gemelde Landstreeken, de Zeden dier woeste Volken, ten aanzien van hunnen Godsdienst, Regeeringen, Huwelyken, dagelykschen Handel, Kleedinge, Woningen, Onderhoud, Dood en Begraafnisschen naaukeuriglyk beschreven (...) [Ides, 1704, titelpagina, BUWr 509795].

Er werd hier ook nog “eene beknopte beschryvinge van China, door eenen Chineeschen Schryver t’ zamengesteld” [Ides, 1704, titelpagina, BUWr 509795], toegevoegd.

Cornelis de Bruyn, aan het begin van zijn leven schilder en later reiziger, maakte twee zeer lange reizen: in de jaren 1678–1684 door Klein-Azië en in de jaren 1701–1708 door Mosковиë, Perzië en Indië. De eerste reis beschreef hij op veel pagina’s in folio formaat onder de titel *Reizen van Cornelis de Bruyn, Door de vermaardste Deelen van Klein Asia, De Eylanden Scio, Rhodus, Cyprus, Metelino, Stanchio, &c.* [De Bruyn, 1698]. De weg voerde ook door Egypte, Syrië en Palestina. In Wrocław zijn er twee exemplaren van dat werk (BUWr 01783/I en BUWr 366110).

De tweede reis werd door De Bruyn beschreven in zijn boek, eveneens in folio formaat, getiteld *Reizen over Mosковиë, door Persië en Indië* uit 1711. De Bruyns werk werd populair; drie jaar later verscheen een tweede uitgave. De Wrocławse universiteitsbibliotheek bezit een exemplaar van deze uitgave, in één convoluut met *Reizen (...) Door (...) Klein Asia* [De Bruyn, 1714, BUWr 01783/II].

In *Reizen over Mosковиë* stelde De Bruyn voor, zoals hij reeds op de titelpagina aankondigde,

de beroemste lantschappen en steden, ook de byzondere dragten, beesten, gewassen en planten, die daar gevonden worden: voor al derzelver oudheden, en wel voornamentlyk heel uitvoerig, die van het Heerlyke en van oudts de geheele werrelt [sic!] door befaemde Hof van Persepolis, by den Persianen Tchilminar genaemt (De Bruijn, 1714, titelpagina, BUWr 01783/II).

Cornelis de Bruyn is, de Russische lezers weten dat uiteraard, een zeer populaire, graag beschreven en vaak in het Russische vertaalde schrijver. Een vertaling, uit het Frans door P.P. Barlov, verscheen in 1873 in Moskau (onder de titel *Reizen door Mosковиë*). Precies 100 jaar later werd hij in het tijdschrift *Vokrug Sveta* door Nina Michajlovna Molje-

va beschreven als “Gollandets v Moskovii” (Een Hollander in Moskau) [Moljeva, 1973]. En in hetzelfde jaar verscheen De Bruyn in de antologie van M. M. Suchman onder de titel “Inostrantsy v drevney Moskve XV-XVII vv.” (Buitenlanders over het oude Moskau. Moskau in de 15de–17de eeuw) [Suchman, 1973].

5. BESLUIT

De Nederlandse reisverhalen uit de Universiteitsbibliotheek in het Poolse Wrocław vormen een interessante en intrigerende collectie. In deze bijdrage werden ze in het kort voorgesteld. Men ‘reist’ in deze teksten als het ware over zo veel verre landen: van Nova Zembla over Moskovïë naar China en van Guinea over Zuid-Afrika naar Oost-Indië. Dat is nog niet alles: in Wrocław kan men ook talrijke reisteksten van andere, niet Nederlandse auteurs, bestuderen. Soms zijn deze teksten in het Nederlands geschreven, onder anderen van Fernando Mendez Pinto, Francis Pretty, Walter Raleigh, William Lithgow, Urbain Souchu de Rennefort, Pietro della Valle, Edward Browne of Claude Jourdan. Er zijn hier ook boeken uit Nederland in andere talen; in de 18de eeuw vooral, zoals gezegd, in het Frans: van François de le Coigneux Bachaumont of Claude Lullier.

In al deze werken zijn uiteraard verschillende perspectieven te ontdekken en te bestuderen: cultuur-historisch, literair-historisch, boek-historisch... Onderzoek naar deze teksten biedt dus zeer veel mogelijkheden. Daarom wordt deze bijdrage afgesloten met een uitnodiging, ook aan de Russische collega’s, om de oude drukken in de collectie in Wrocław te bestuderen.

REFERENCES

- Bartsch H. *Geschichte Schlesiens. Land unterm schwarzen Adler mit dem Silbermond; seine Geschichte, sein Werden, Erblühen und Vergehen*. Würzburg, 1985. 352 p.
- Bostoen K., Barend-van Haeften M., Roos M., Meijer Drees M., Gemert L. van (eds). *Verhalen over verre landen. Reizen op papier 1600–1800*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001. 104 p.
- Bruyn C. de. *Reizen over Moskovïë, door Persië en Indië*, Amsterdam, 1714 (BUWr 01783/II). 130 p.
- Czapliński M., Kaszuba E., Wąs G., Żerelik R. *Historia Śląska*. Wrocław, 2002. 612 p.

- Davies N., R. Moorhouse. *Microcosm. Portrait of a Central European City*. London, 2002. 384 p.
- Frank A., *Bon vivants und Polyhistoren. Thomas Rehdiger (1540–1576) und Albrecht von Sebisch als Besitzer niederländischer Bücher*, diss. Wrocław, 1998. 316 p.
- Gramberg H. *De overwintering op Nova Zembla*. Hilversum: Verloren, 2001. 93 p.
- Horensma P. T. G. “De Nooroostelijke doorvaart door het ijs langs Siberië”. *Spiegel Historiae*, no. 23/8. 1988. P. 125–131.
- Ides, E. I. *Driejarige reize naar China te lande gedaan door den Moskovischen Afgezant, E. Ysbrants Ides, van Moskau af, over Groot Ustiga, Siriana, Permia, Siberien, Daour, Groot Tartaryen tot in China*. Amsterdam, 1704 (BUWr 509795). 243 p.
- Ides, E. I., Brand A. *Zapiski o russkom posol'stve v Kitai (1692–1695)*. Moskow: GRVL, 1967.
- Kozioł A. *Niderlandzkojęzyczne teksty podróżnicze z przełomu XVI i XVII wieku ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, diss. Wrocław, 2016. 353 p.
- Lodewijkszoon W. *'t Eerste boeck. Historie van Indien, waer inne verhaelt is de avonturen die de Hollantse schepen bejegent zijn*. By G. M. A. W. L. [= Willem Lodewijksz]. Amsterdam, 1617 (BUWr 539554). 232 p.
- Marees P. de. *Beschrijvinghe ende historische verhael, vant gout koninckrijck van Guinea*. Amsterdam, 1617 (BUWr 539554). 208 p.
- Moljeva N. M. Dutchman in Muscovy. *Vokrug sveta*, 1973, 1. P. 29–33. (In Russian)
- Neck J. C. van. *Historiale beschrijvinghe, inhoudende een waerachtich verhael vande reyse ghedaen met acht schepen van Amsterdam, onder't beleydt van den kloeckmoedighen admirael Iacob Cornelisz. Neck*, Amsterdam, 1619 (BUWr 539554). 92 p.
- Niedekker D. B. “Benoorden Rusland om, Nederlanders op zoek naar de Noord-oostpassage”, *Spiegel Historiae*, 24/6, 1989. P. 253–258.
- Noack L. *Christian Hoffmann von Hoffmannswaldau. Leben und Werk*. Tübingen, 1999. 2409 p.
- Porteman K., W. Waterschoot W., *Jan van der Noot, Verscheiden Poetixse Werken (Keulen, 1572)*. Leuven; Amersfoort, 1990. 162 p.
- Potgieter B. J. *Historisch ende vviijdtloopigh verhael, van 'tghene de vijf schepen (die int jaer 1698 [sic!] tot Rotterdam toegerust zijn [...]) wedervaren is*. Amsterdam, 1617 (BUWr 539554). 64 p.
- Roepert V., Wildeman D. (eds.), *Om de Noord. De tochten van Willem Barentsz en Jacob van Heemskerck en de overwintering op Nova Zembla, zoals opgetekend door Gerrit de Veer*, Nijmegen: SUN, 1996. 198 p.
- Roepert V., Wildeman D. (eds.), *Nova Zembla. De tochten van Willem Barentsz en de overwintering in het Behouden Huis*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2004. 200 p.
- Skura A. *Catalogus van in Nederland gedrukte boeken in de Universiteitsbibliotheek van Wrocław. I. Nederlandstalige boeken tot 1700. II. Nederlandstalig toneel tot*

- 1800, bewerkt door Annemiek van der Eijk en Roeland Mulder. Leiden; Den Haag, 1996. 119 p.
- Suchman M. M. Foreigners in the old Moscow. Moscow, 1973. 432 p. (In Russian)
- Tollens H. *Gezamenlijke dichtwerken IV-VI*. Leeuwarden, 1855. Available at: https://www.dbnl.org/tekst/toll003geza04_01/toll003geza04_01_0048.php.
- Veer G. de. *De Waerachtighe beschrijvinge vande drie zeylagien / drie Jaren achter malkanderen deur de Hollandtsche ende Zeelandtsche Schepen / by noorden Noorvveghen, Moscovien ende Tartarien nae de coninckrijcken van Catthay ende China ghedaen*. Amsterdam, 1619 (BUWr 539554). 240 p.
- Veer G. de. *Arkticheskije plavania Willema Baretsa 1594–1597*. Moskow: Rubezhi XXI, 2011. 280 p.
- Waal M. de (ed.). *Bij tij en ontij. 400 jaar zeeverhalen in de Nederlandse letteren*, Amsterdam; Antwerpen: Contact, 2000. 503 p.
- Werf S. Y. van de. Können G. P., Lehn W. H., Steenhuizen F. Waerachtige beschrijvingen van het Nova Zembla effect. *Nederlands Tijdschrift voor Natuurkunde* 66, 2000. P.120–126.

Stefan Kiedron

University of Wrocław

AEN DE ZUYDTZIJDE VAN NOVA ZEMBLA... DUTCH TRAVEL BOOKS OF THE 17th AND 18th CENTURIES IN THE LIBRARY OF WROCLAW UNIVERSITY (POLAND)

For citation: Kiedron S. *Aen de zuydtzijde van nova zembla...* Dutch travel books of the 17th and 18th centuries in the library of Wrocław university (Poland). *Scandinavian Philology*, 2020, vol. 18, issue 1, pp. 179–197. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2020.112> (In Dutch)

The article presents early printed Dutch books from the Wrocław University Library (Poland), one of the richest collections of *neerlandica* outside the Netherlands and Flanders. Attention is given to travel books from the Netherlands in the 17th and 18th centuries. Among them is *De Waerachtighe beschrijvinge vande drie zeylagien ... by noorden Noorvveghen, Moscovien ende Tartarien...* (*The True Description of the Three Sea Voyages ... along North Norway, Moscovia and Tartaria...*) by Gerrit de Veer in the 1619 edition (which focuses on life on the White Sea and on Novaya Zemlya, and to the inhabitants of these areas: Nenets, Lapps, and Russians). There are also travel books about expeditions to the Southern Hemisphere of the world, such as the *Iovrnael* ('Journal') by Hendrick Ottsen about Rio de la Plata from 1617 (where penguins are described), the *Beschrijvinghe* ('Description') by Pieter de Marees, or works by Olfert Dapper from the late 17th century about African countries. The late 17th and early 18th centuries are represented by Eberhard IJsbrent Ides' and Adam Brand's *Driejarige reize naar China* (*Three Years' Journey to China*), as well as *Reizen over Moskovië, door Persië en Indië* (*Travels across Moscovia, Persia and India*) from 1714 by Cornelis de Bruyn. The article also presents a brief history of the library in Wrocław and provides an answer to the question of why such a rich collection of

neerlandica can be found in this (rather unknown) Polish city of Wrocław. The article ends with an invitation to Russian and other colleagues to study the old prints in the Wrocław collection.

Keywords: University Library Wrocław, Dutch travel books 17th–18th c., *Oost- ende West-Indische Voyagien*, Nova Zembla, East Indies, *Reizen over Moskovië*.

Stefan Kiedron

Dr. Sci. in Philology, Professor, Corresponding member of the Polish Academy of Learning (PAU),

University of Wrocław,

22, Kuznicza st., Wrocław, 50–138, Poland

ORCID: 0000-0002-3564-7053

E-mail: stefan.kiedron@uwr.edu.pl

Received: March 16, 2020

Accepted: May 25, 2020